

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-29>

УДК 331.556.4:342.951

ОЛІЙНИК Олена

Національний університет водного господарства та природокористування

<https://orcid.org/0000-0002-3941-2286>e-mail: o.o.oliynuk@nuwm.edu.ua

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ УМОВ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті досліджено нормативно-правові механізми, які формують умови для інтелектуальної міграції в Україні. Проведено контент-аналіз Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Проаналізовано Закони України, які формують нормативно-правову основу регулювання інтелектуальної міграції. Визначено, що Україна наразі не має окремої стратегії інтелектуальної міграції, а державна міграційна політика здебільшого зорієнтована на контроль потоків населення.

Ключові слова: міграція; інтелектуальна міграція; нормативно-правове регулювання; висококваліфіковані працівники; Європейський Союз; інституційні механізми.

OLIINYK Olena

National University of Water and Environmental Engineering

LEGAL MECHANISMS SHAPING THE CONDITIONS FOR INTELLECTUAL MIGRATION IN UKRAINE

The article analyzes the regulatory and legal mechanisms that shape the conditions for intellectual migration in Ukraine. The relevance of the study is substantiated in the context of the growth in the scale of migration of highly qualified workers and the need to harmonize Ukrainian legislation with European standards. A content analysis of the Strategy of the State Migration Policy of Ukraine for the period until 2025 is conducted. The formed map of the keywords of the Strategy emphasizes that the document has a clearly expressed normative character. The focus is on the role of the government, ministries, the Verkhovna Rada, that is, the emphasis is on the institutional level of formation and implementation of migration policy. At the same time, concepts related to intellectual migration, talents, scientists, researchers, recognition of qualifications, etc. are absent or almost absent. It was determined that the current legal framework of Ukraine - the Law of Ukraine "On Immigration", the Law of Ukraine "On Employment of the Population", the Law of Ukraine "On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons", the Law of Ukraine "On Higher Education" - only partially covers the issues of academic and professional mobility, not providing comprehensive regulation of intellectual migration. A comparative analysis was conducted with Directive (EU) 2021/1883 and other acts of the European Union, which form a single regulatory framework for talent management, mobility and highly qualified employment. It was found that, unlike the EU, where the legal regulation of intellectual migration is considered as an element of economic and innovation policy, in Ukraine it is reduced mainly to issues of controlling migration flows. The need to develop a concept of state policy on intellectual mobility, adapt European directives to the national legal system and create institutional mechanisms to facilitate the return of highly qualified specialists is substantiated.

Keywords: migration; intellectual migration; regulatory and legal regulation; highly qualified workers; European Union; institutional mechanisms.

Стаття надійшла до редакції / Received 04.09.2025

Прийнята до друку / Accepted 14.10.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах глобалізації та прискореного технологічного розвитку інтелектуальна міграція стає одним із ключових чинників формування людського капіталу та забезпечення конкурентоспроможності країн [1]. Міжнародна мобільність висококваліфікованих фахівців, науковців та дослідників дедалі частіше розглядається не тільки як демографічний чи трудовий феномен, а й як інструмент циркуляції знань, технологій та інноваційних практик [2]. Для України, яка переживає масштабні соціально-економічні трансформації в умовах повномасштабної війни, питання інтелектуальної міграції набуває особливої актуальності, адже від ефективності державної політики у сфері залучення, утримання та повернення талантів залежить потенціал повоєнного відновлення країни.

Українська правова система поступово адаптується до європейських стандартів управління міграційними процесами, про що свідчать ухвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [3], імплементація норм Угоди про асоціацію з ЄС, оновлення законодавства про зайнятість, наукову та інноваційну діяльність. Водночас, відсутність цілісної законодавчої рамки, спрямованої саме на розвиток інтелектуальної міграції, а також фрагментарність регуляторних механізмів залишають низку проблем невирішеними. Відтак актуальність даного дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу нормативно-правових актів, які формують умови інтелектуальної міграції в Україні, визначення їхньої відповідності сучасним викликам ринку праці та європейським інтеграційним зобов'язанням.

Проблематика інтелектуальної міграції активно привертає увагу науковців у світовому контексті. Науковцями досліджено підходи до регулювання інтелектуальної міграції та визначено його рівні і механізми [4; 5; 6], обґрунтовано причини та наслідки інтелектуальної міграції [7; 8], виявлено особливості міжнародної міграції висококваліфікованих працівників [9]. В цьому контексті Свидрук І. та Коцупей В. доводять, що в міграційних процесах, зокрема зовнішніх, все більшу частку займає молодь, високоосвічені та висококваліфіковані працівники, а також вузькоспеціалізовані фахівці [10]. Дослідженню нормативно-правового забезпечення міграційної політики в умовах дії правового режиму воєнного стану присвячено наукову працю Ізбаш К. та Деревянкіна С. Вчені доводять, що в період дії правового режиму воєнного стану державна міграційна політика України спирається на норми міжнародного та національного права, які визначають засади формування правових механізмів її реалізації [11]. Ефективне впровадження цієї політики є важливим чинником подальшого політичного, соціально-економічного та культурного поступу країни. Бикова А. зазначає, що основними викликами, з якими стикається система міграції в Україні, є недостатня ефективність механізмів контролю за дотриманням прав працівників-іммігрантів, неоднакові умови праці для мігрантів та внутрішніх працівників, а також недоліки у сфері реалізації міжнародних договорів з трудової міграції [12].

Попри наявність значної кількості наукових публікацій, присвячених дослідженню інтелектуальної міграції, переважна їхня частина зосереджується на соціально-економічних, демографічних чи освітніх аспектах цього явища. Натомість нормативно-правові механізми, які визначають умови інтелектуальної міграції в Україні, залишаються недостатньо систематизованими та потребують поглибленого аналізу. Недостатньо вивченими є також питання узгодженості національного законодавства з європейськими стандартами у сфері міграції висококваліфікованих працівників.

Метою статті є дослідження нормативно-правових механізмів, які формують умови для інтелектуальної міграції в Україні.

Міграційна політика України формується на засадах верховенства права, поваги до прав людини та інтеграції у європейський правовий простір. На сучасному етапі вона розвивається відповідно до Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р [3]. Цей документ визначає стратегічні напрями державної політики у сфері управління міграційними процесами. Контент-аналіз, здійснений із використанням програмного продукту Voyant Tools, демонструє, що документ відображає традиційну адміністративну модель міграційної політики, у якій домінують правові, безпекові та організаційні аспекти (рис. 1).

Сформована мапа ключових підкреслює, що документ має чітко виражений нормативний характер. Найчастотнішими є слова «України», «політики», «міграційної», «стратегії», «державної», що свідчить про фокус на управлінській та правовій складовій політики. У центрі уваги – роль уряду, міністерств, Верховної Ради, тобто акцент зроблено на інституційному рівні формування та реалізації міграційної політики. Водночас відсутні або майже не зустрічаються поняття, пов'язані із інтелектуальною міграцією, талантами, науковцями.

дослідниками, визнанням кваліфікацій тощо. Це свідчить про те, що Стратегія орієнтована переважно на контроль міграційних потоків і регулювання правового статусу мігрантів, а не на розвиток політики залучення чи циркуляції висококваліфікованих фахівців.

Нормативно-правову основу регулювання інтелектуальної міграції становить низка законів України, які визначають правовий статус іноземців, умови їхнього працевлаштування, академічної мобільності. До ключових належать наступні:

- Закон України «Про імміграцію» – визначає квоти імміграції та умови отримання дозволу на постійне проживання, зокрема для осіб, які мають визначні досягнення у науці, культурі або володіють рідкісною кваліфікацією, що становить інтерес для України [12];

- Закон України «Про зайнятість населення» – міститься розділ про застосування праці іноземців та осіб без громадянства, тобто Закон регламентує порядок отримання дозволів на працевлаштування іноземців [13];

- Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» – встановлює загальні правила перебування іноземців в Україні, а також їхній правовий статус [14];

- в Законі України «Про вищу освіту» міститься положення про академічну мобільність та визнання результатів навчання (у тому числі неформальної та інформальної освіти) [15].

Проведений аналіз нормативно-правових актів України засвідчив, що на сьогодні у національному законодавстві відсутні цілісні механізми, які б безпосередньо регулювали інтелектуальну міграцію. Існуючі документи лише частково охоплюють питання академічної мобільності, працевлаштування іноземців або визнання кваліфікацій. Водночас жоден із чинних нормативних актів не визначає окремо правові умови для залучення, повернення чи утримання висококваліфікованих фахівців, не містить стимулюючих положень щодо інтеграції іноземних талантів чи створення національної системи «циркуляції талантів».

На відміну від України, в законодавстві Європейського Союзу сформовано цілісний нормативно-правовий механізм підтримки інтелектуальної міграції, який поєднує економічні, правові та освітні інструменти. Ключову роль у цьому процесі відіграють такі документи, як Директива (ЄС) 2021/1883 [16], що модернізувала систему Блакитної карти ЄС, та Директива (ЄС) 2016/801 [17], спрямована на спрощення умов мобільності для дослідників, науковців і студентів. Вони заклали основу для створення спільного європейського простору талантів – середовища, де інтелектуальна міграція розглядається як рушій сталого економічного та соціального розвитку. Ці документи визначають прозорі умови в'їзду, працевлаштування та мобільності висококваліфікованих працівників, спрощують процедури визнання дипломів і забезпечують партнерства між ЄС та третіми країнами у сфері розвитку людського капіталу.

Мапа ключових слів демонструє, що Директива (ЄС) 2021/1883 є системним нормативним документом, спрямованим на інституційне управління інтелектуальною міграцією (рис. 2). Вона балансує між правами людини, потребами ринку праці та державним суверенітетом. У центрі уваги перебуває не лише контроль, а й створення сприятливих умов для залучення талантів, що прямо контрастує з українською ситуацією, де подібна нормативна рамка наразі відсутня.

Рис. 2. Мапа ключових слів Директиви (ЄС) 2021/1883 Європейського Парламенту та Ради від 20 жовтня 2021 року про умови в'їзду та проживання громадян третіх країн з метою працевлаштування висококваліфікованих спеціалістів та про скасування Директиви Ради 2009/50/ЄС

Джерело: розроблено автором.

Відображена на рис. 2 мапа ключових слів демонструє, що Директива (ЄС) 2021/1883 зосереджена на створенні єдиного правового механізму для залучення висококваліфікованих працівників до Європейського Союзу. Найбільшою частотністю характеризуються слова «member», «state», «EU», «blue card», «article», що одразу підкреслює її інституційний характер: усі ключові положення стосуються країн-членів ЄС і спільних правил, які вони зобов'язані виконувати. Концепт «Blue card» виступає головною ідеєю документа, адже це інструмент легального в'їзду та працевлаштування висококваліфікованих фахівців, який дає право на

проживання, мобільність і соціальний захист. Повторюваність термінів «residence», «employment», «qualified», «skills», «education» доводить, що Директива орієнтована не лише на контроль трудових потоків, а передусім на управління людським капіталом.

Водночас присутність понять «mobility», «family», «social protection», «labour market» вказує, що ЄС розглядає інтелектуальну міграцію у широкому соціальному вимірі, як частину політики розвитку та інновацій. На відміну від українських нормативних актів, у цьому документі простежується комплексний підхід: поєднання економічних і гуманітарних стимулів, чіткі вимоги до кваліфікацій і прозорі процедури. Директива не просто дозволяє приїхати працювати, а створює стабільні правила гри для талановитих спеціалістів, визначає взаємні обов'язки роботодавців і держав, гарантує рівні права та умови зайнятості. Саме тому ця політика вважається взірцем регулювання інтелектуальної міграції, де право стає інструментом приваблення талантів, а не бар'єром для їхньої мобільності.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, основні законодавчі акти України лише опосередковано торкаються питань інтелектуальної міграції. В них відсутні чіткі правові механізми, які б формували умови для залучення, утримання та повернення висококваліфікованих фахівців. Україна поки не має окремої стратегії інтелектуальної міграції, а державна міграційна політика здебільшого зорієнтована на контроль потоків населення, а не на розвиток людського капіталу.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі відповідності українського законодавства стандартам ЄС, вивченні можливостей імплементації Директив (ЄС) 2016/801 і 2021/1883 у національну правову систему, а також у розробленні концепції залучення та розвитку талантів. Важливими напрямками майбутніх наукових розвідок є моделювання правових механізмів «циркуляції мізків», оцінка ефективності міжнародних партнерств у сфері академічної та професійної мобільності, а також розробка системи стимулів для повернення українських фахівців з-за кордону. Формування такої нормативної та інституційної основи стане ключовою передумовою переходу України від політики еміграційного реагування до політики активного управління інтелектуальним капіталом.

Література

1. Oliinyk O., Bilan Y., Mishchuk H., Akimov O., Vasa L. The Impact of Migration of Highly Skilled Workers on The Country's Competitiveness and Economic Growth. *Montenegrin Journal of Economics*. 2021. Vol. 17, no. 3. P. 7-19. <https://doi.org/10.14254/1800-5845/2021.17-3.1>
2. Lam A., & Rui H. Global human mobility and knowledge transfer: Highly skilled return migrants as agents of transnational learning. *Global Networks*. 2023. Vol. 23, no. 2. P. 311-331. <https://doi.org/10.1111/glob.12384>
3. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
4. Stakanov R., & Savchuk A. Key Trends in International Regulation of Intellectual Migration. *Actual Problems of International Relations*. 2021. Vol. 1, no. 146. P. 60-67. <https://doi.org/10.17721/apmv.2021.146.1.60-67>
5. Загурська-Антонюк В. Ф., & Мошенський С. З. Механізми державного регулювання у сфері трудової міграції сучасної України. «Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування. 2019. № 1(87). С. 180–184. [https://doi.org/10.26642/jen-2019-1\(87\)-180-184](https://doi.org/10.26642/jen-2019-1(87)-180-184)
6. Горбашевська М. О., Подунай В. В., & Лелюк О. Ю. Інтелектуалізація міжнародної міграції як прояв транснаціоналізації трудоресурсного забезпечення. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2023. № 26. С. 135-145. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-26-135-145>
7. Баєва О. Причини та наслідки інтелектуальної міграції людського капіталу. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. <https://doi.org/10.32782/10.32782/2524-0072/2023-52-13>
8. Мельник Л. Л. Міжнародна трудова міграція: сутність, причини та вплив на формування факторів виробництва України. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.79>
9. Мікула А., & Коваліско Н. Детермінати та динаміка міграційних змін в контексті російсько-української війни. *Науково-теоретичний альманах Грани*. 2024. № 27(2). С. 93-100. <https://doi.org/10.15421/172436>
10. Свидрук І., & Коцупе В. Державне регулювання міграційних процесів в Україні: концептуально-прикладні характеристики. *Економіка та суспільство*. 2021. № 30. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-13>
11. Ізбаш К. С., & Деревянкін С. Л. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення міграційної політики України в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 2. С. 153-158. <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.26>
12. Закон України «Про імміграцію» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 41, ст.197). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>

13. Закон України «Про зайнятість населення» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 24, ст.243). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
14. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 19-20, ст.179). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
15. Закон України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18>
16. Directive (EU) 2021/1883 of the European Parliament and of the Council of 20 October 2021 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purpose of highly qualified employment, and repealing Council Directive 2009/50/EC. *European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021L1883>
17. Directive (EU) 2016/801 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of research, studies, training, voluntary service, pupil exchange schemes or educational projects and au pairing (recast). *European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L0801>

References

1. Oliinyk O., Bilan Y., Mishchuk H., Akimov O., Vasa L. The Impact of Migration of Highly Skilled Workers on The Country's Competitiveness and Economic Growth. *Montenegrin Journal of Economics*. 2021. Vol. 17, no. 3. P. 7-19. <https://doi.org/10.14254/1800-5845/2021.17-3.1>
2. Lam A., & Rui H. Global human mobility and knowledge transfer: Highly skilled return migrants as agents of transnational learning. *Global Networks*. 2023. Vol. 23, no. 2. P. 311-331. <https://doi.org/10.1111/glob.12384>
3. On approval of the Strategy of State Migration Policy of Ukraine for the period until 2025. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
4. Stakanov R., & Savchuk A. Key Trends in International Regulation of Intellectual Migration. *Actual Problems of International Relations*. 2021. Vol. 1, no. 146. P. 60-67. <https://doi.org/10.17721/apmv.2021.146.1.60-67>
5. Zagurska-Antonyuk V. F., & Moshenskyi S. Z. Mechanisms of State Regulation in the Sphere of Labor Migration of Modern Ukraine. *"Bulletin of ZhDTU": Economics, Management and Administration*. 2019. No. 1(87). P. 180–184. [https://doi.org/10.26642/jen-2019-1\(87\)-180-184](https://doi.org/10.26642/jen-2019-1(87)-180-184)
6. Gorbashavska M. O., Podunay V. V., & Lelyuk O. Yu. Intellectualization of international migration as a manifestation of transnationalization of labor supply. *Bulletin of Mariupol State University. Series: Economics*. 2023. No. 26. P. 135-145. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-26-135-145>
7. Baeva O. Causes and consequences of intellectual migration of human capital. *Economy and society*. 2023. No. 52. <https://doi.org/10.32782/10.32782/2524-0072/2023-52-13>
8. Melnyk L. L. International labor migration: essence, causes and impact on the formation of factors of production in Ukraine. *Effective economy*. 2025. No. 5. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/12252>
9. Mikula A., & Kovalisko N. Determinants and dynamics of migration changes in the context of the Russian-Ukrainian war. *Scientific and theoretical almanac Grani*. 2024. No. 27(2). P. 93-100. <https://doi.org/10.15421/172436>
10. Svydruk I., & Kotsupe V. State regulation of migration processes in Ukraine: conceptual and applied characteristics. *Economy and Society*. 2021. No. 30. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-13>
11. Izbash K. S., & Derevyankin S. L. Current state of regulatory and legal support for Ukraine's migration policy under martial law. *South Ukrainian Legal Journal*. 2024. No. 2. P. 153-158. <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.26>
12. Law of Ukraine "On Immigration" (Vidomosti Verkhovnoi Rada of Ukraine (VVR), 2001, No. 41, p. 197). *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>
13. Law of Ukraine "On Employment of the Population" (Vidomosti Verkhovnoi Rada (VVR), 2013, No. 24, p.243). *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
14. Law of Ukraine "On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons" (Vidomosti Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2012, No. 19-20, p.179). *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
15. Law of Ukraine "On Higher Education" (Vidomosti Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2014, No. 37-38, p.2004). *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18>
16. Directive (EU) 2021/1883 of the European Parliament and of the Council of 20 October 2021 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purpose of highly qualified employment, and repealing Council Directive 2009/50/EC. *European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021L1883>
17. Directive (EU) 2016/801 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of research, studies, training, voluntary service, pupil exchange schemes or educational projects and au pairing (recast). *European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L0801>